

ПОВНІ ТОВАРИСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ GENERAL PARTNERSHIPS UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

Юркевич Ю.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті на основі аналізу чинних нормативно-правових актів і практики їх застосування здійснено загальнотеоретичну характеристику правового статусу повних товариств за законодавством України. За результатами дослідження висловлено власну позицію щодо вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері.

Ключові слова: засновницький договір, повне товариство, учасник, юридична особа, господарське товариство.

В статье на основе анализа действующих нормативно-правовых актов и практики их применения осуществлена общетеоретическая характеристика правового статуса полных товариществ за законодательством Украины. По результатам исследования высказана собственная позиция по совершенствованию действующего законодательства Украины в данной сфере.

Ключевые слова: учредительный договор, полное товарищество, участник, юридическое лицо, хозяйственное общество.

On the basis of analysis of current normative acts and their application the general theoretical characterization of the general partnerships' status under the legislation of Ukraine has been made. According to the survey the own opinion in improving the current legislation of Ukraine in this sphere has been expressed.

Key words: foundation agreement, general partnership, participant, legal person, business entity.

Актуальність теми. У ході становлення та розвитку в Україні ринкової економіки відбуваються докорінні зміни й у вітчизняному законодавстві. Власне, у зв'язку з виникненням різноманітних форм власності стала необхідною детальна регламентація організаційно-правових форм здійснення підприємницької діяльності відповідно до стандартів європейської спільноти. Однією з найбільш дискусійних організаційно-правових форм здійснення підприємницької діяльності залишається повне товариство. Ставлення різних правових систем світу до регулювання цього виду підприємницьких юридичних осіб упродовж різних періодів часу не було однозначним, що свідчить про актуальність теми цього дослідження й необхідність її вивчення.

Питання правового регулювання порядку створення та діяльності повних товариств досліджувалися в працях багатьох учених, зокрема Е.Е. Бекірової, О.Р. Кібенко, Н.В. Козлової, В.М. Коссака, В.Н. Кураєва, І.М. Кучеренко, В.К. Мамутова, Т.В. Мельникової, О.С. Шеремета, С.В. Фомічевої та багатьох інших. Незважаючи на це, дослідження правового регулювання порядку створення та діяльності повних товариств в умовах реформування вітчизняного законодавства залишається актуальним.

Метою статті є детальний теоретичний аналіз правового регулювання статусу повних товариств на основі чинного законодавства України і практики його застосування, порівняння вітчизняного нормативного регулювання повних товариств із зарубіжним, а також висловлення власної позиції щодо необхідності вдосконалення їхнього статусу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 119 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, по-

вним є товариство, учасники якого згідно з укладеним між ними договором здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства й солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями всім майном, що їм належить [1]. Повні товариства, відповідно до ст. 1 Закону України «Про господарські товариства», належать до господарських товариств [2]. Частина 3 ст. 79 Господарського кодексу України (далі – ГК України) передбачає, що господарські товариства є юридичними особами [3].

Г.Ф. Шершеневич уважав, що повне товариство зобов'язане своїм походженням не римському праву, а середньовічним звичаям [4]. А.І. Камінка називає римську *societas* прототипом повного товариства [5, с. 199–202]. Уважається, що в сучасному вигляді повні товариства (як об'єднання на довірчій основі осіб, не пов'язаних родинними зв'язками) з'явилися в Італії в XIV ст., а згодом поширилися по всій Європі з поступовим наданням торговельними звичаям законодавчого характеру [6, с. 41]. Власне з'явилися торгові гільдії, морські товариства тощо із солідарною відповідальністю учасників за боргами інших учасників [7, с. 18].

При цьому однією з найстаріших і на сьогодні досі найпоширеніших форм ведення бізнесу за кордоном є партнерство. Насправді до половини минулого століття в силу чинних законодавчих процедур інкорпорацію здійснити було досить важко [8, с. 206]. Партнерство є асоціацією двох або більше осіб з метою здійснення як співвласниками підприємницької діяльності задля одержання прибутку [8, с. 12].

Виходячи зі змісту ст. 4 Закону України «Про підприємство» від 07.02.1991 (утратив чинність із

01.01.2004, за винятком ст. 4) [9], діяльність щодо проведення ломбардних операцій може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями, а також повними товариствами.

Дані статистики говорять про те, що в США, наприклад, у середині 80-х рр. налічувалося близько 2 млн товариств [10, с. 94], а у Франції в 1986 р. було 17 998 повних товариств [11, с. 4]. В Україні в силу повної відповідальності учасників за зобов'язаннями повних товариств така форма підприємництва не є надто поширеною. Разом із тим у наукових джерелах висловлюється точка зору, що з розвитком підприємницьких відносин розширюватимуться види діяльності, які матимуть право здійснювати тільки повні та командитні товариства [12, с. 36]. Варто згадати, що в юридичній літературі обґрунтовувалася, зокрема, доцільність зміни організаційно-правової форми довірчих товариств із товариства з додатковою відповідальністю на повне товариство, що дало б змогу посилити відповідальність довірчих товариств перед клієнтом у разі зловживання з боку довірчих товариств довірою та їхньої недобросовісної поведінки [13, с. 5].

Порівнюючи практику створення повних товариств в Україні й зарубіжних державах, варто зазначити такі приклади. Так, повне товариство – це об'єднання двох чи більше осіб, котрі займаються підприємницькою діяльністю. Майно повного товариства може мати режим спільної власності його учасників, що властиво для США та Великобританії, або режим власності саме товариства, що має місце в Німеччині і Франції [14, с. 52].

Правове становище товариств у США зумовлено передусім тим, що правова система США загалом належить до прецедентних правових систем. Крім того, основи правового статусу повного товариства встановлюються Uniform Partnership Act, прийнятим у 1914 р., із подальшими змінами та доповненнями [15]. Основи правового становища командитного товариства закріплені Uniform Limited Partnership Act, прийнятим у 1916 р., із подальшими змінами та доповненнями [15]. З іншого боку, необхідно відмітити, що правове становище повного й командитного товариств Луїзіани закріплене в ЦК Луїзіани [16].

У США повне товариство не підлягає державній реєстрації, що має конститутивний характер, а укладення установчого договору допускається в будь-якій формі; у США повне товариство зобов'язане зареєструватися як суб'єкт господарювання в кожному штаті, у якому здійснює діяльність; у США фізичні та юридичні особи, а також деякі організації, що не володіють статусом юридичної особи, можуть бути повними учасниками [17, с. 16–17].

Товариство – вид діяльності фізичних або юридичних осіб, оснований на договорі чи статуті, з метою, як правило, здійснення господарювання. У польському законодавстві виділяється таке: 1) адміністративне право товариств, які за рішеннями осіб призначені керувати спільними проектами, наприклад, водні; 2) товариства цивільного права: тепер це просто партнерство (приватне товариство), яке

являє собою договір у розумінні Цивільного кодексу; 3) товариства комерційного права: партнерства; капітальні товариства; пан-європейські товариства [18]. Партнерство ґрунтується на відносинах, що існують між його акціонерами, і їхній особистій участі в діяльності товариства. Партнерство є організаційною одиницею, що має правоздатність, яка означає, що воно може від свого імені набувати права, у тому числі права власності на нерухоме майно та інші майнові права й, отже, самостійно брати участь у торгівлі. Партнерства можуть бути позивачами та відповідачами в судових процесах [19, с. 159–165]. Господарське ж товариство, за змістом Кодексу господарських товариств (Kodeks spółek handlowych), не є приватним товариством (створеним на підставі цивільно-правового договору), незважаючи на свою назву, так як це зобов'язання, що регулюється ЦК, і до нього не застосовуються положення Кодексу господарських (торгових) товариств [20, с. 3].

Повне товариство Португалії характеризується солідарною та необмеженою відповідальністю всіх його членів [21, с. 269–270]. Французьке товариство є договором, на підставі якого дві чи більше особи укладають угоду щодо спільного майна з умовою поділу вигоди (прибутку), економії коштів тощо. Будь-які товариства, крім негласного, користуються правами юридичної особи [22, с. 68]. Повні товариства визнані також юридичними особами в Італійському торговому кодексі (§ 77, п. 3), Іспанському торговому кодексі (§ 116) [23, с. 16]. Згідно з торговим законодавством Японії, повне товариство, яке є юридичною особою, повинно мати статут, що підписується всіма його учасниками [24, с. 125].

Із квітня 2001 р. державні органи Великобританії прийняли Закон про партнерства з обмеженою відповідальністю (Limited Liability Partnership Act, 2000). До цього часу існувало тільки два види партнерств: General Partnership і Limited Partnership, у яких хоча б один партнер ніс необмежену відповідальність за зобов'язаннями компанії. Основною особливістю LLP є те, що ця організаційно-правова форма зуміла поєднати в собі позитивні моменти як звичайних компаній, так і всіх партнерств, що існували раніше. Проте, на відміну від указаних партнерств, партнерство з обмеженою відповідальністю є самостійною юридичною особою, тобто воно визнається як незалежна юридична особа для всіх цілей: контракти, договори, відповідальність тощо. Проте з погляду оподаткування ця організаційно-правова форма сприймається як партнерство: на рівні оподаткування платники податків сприймаються як партнери [25]. Крім цього, звертає на себе увагу те, що серед документів, які подаються для державної реєстрації компанії у Великобританії, окрім установчого договору, має бути офіційна заява юрисконсульта, котрий здійснює супровід створення компанії, директора чи секретаря такої компанії про те, що всі вимоги, пов'язані з реєстрацією, були виконані й реєстратор може прийняти цю заяву як офіційний доказ належного дотримання всіх правил [26, с. 513].

Відповідно до Торгового кодексу ФРН, повне товариство може набувати права і вступати в зобов'язання, набувати власність і інші речові права на земельні ділянки, бути позивачем і відповідачем у суді [27, с. 48].

На думку окремих білоруських дослідників, повне товариство в Білорусі не має володіти статусом юридичної особи, у зв'язку з цим норми, що регулюють повне, командитне, просте й негласне товариства, повинні міститися в одній главі ЦК («Товариство»), яка повинна міститися в розділі «Окремі види зобов'язань». Тому ст. ст. 66–85 ЦК необхідно виключити, а їхній нормативний зміст із відповідними змінами помістити в гл. 54 ЦК, об'єднавши з нормативним матеріалом цієї глави, урегулювавши в ній інститут товариства загалом [28].

В Україні також висловлюються схожі точки зору. Зокрема, О.С. Шеремет стверджує, що розвиток законодавства про повні товариства доцільно здійснювати в напрямі надання права створення повних товариств із правами або без прав юридичної особи з відповідним поділом повних товариств на закриті й відкриті повні товариства залежності від того, чи закрита особа учасників товариства є фігурою юридичної особи від безпосередньої відповідальності за борги товариства, чи кредитори товариства мають відкритий доступ до звернення стягнень на особисте майно учасників товариства, тобто учасники несуть солідарну з товариством відповідальність за зобов'язаннями товариства [23, с. 6–7]. Також на думку Е.Е. Бекірової, доцільним є вдосконалення статусу повного товариства шляхом надання права створення повних товариств із правами або без прав юридичної особи. Подальший розвиток законодавства про повні товариства треба здійснювати на підставі врахування економічних, політичних, культурно-історичних умов України та використання законодавчого досвіду зарубіжних країн [29, с. 57]. Водночас варто зазначити й про точку зору тих цивілістів, які говорять про важливість визнання повного товариства юридичною особою [30, с. 38; 31, с. 110].

Важливим елементом єдиного ринку Європейського Співтовариства є вільний рух осіб, включаючи компанії та інших юридичних осіб, що забезпечується ст. ст. 43 і 48 Договору про заснування Європейського Співтовариства. Указані статті передбачають первинне і вторинне заснування в «нерідній» країні походження. Свобода заснування – це право розпочинати і здійснювати діяльність як самостійна особа, засновувати й управляти підприємствами (первинне заснування) та право на заснування на території іншої держави-члена ЄС представництв, філій чи дочірніх підприємств (вторинне заснування) на недискримінаційній основі. Згідно зі ст. 204 Договору про заснування ЄС, держави-члени ЄС погоджуються забезпечувати однакове ставлення як до власних громадян, так і до громадян інших держав-членів, що стосується участі в капіталі компаній [32]. Також, як убачається з Європейської хартії малих підприємств, становище малого бізнесу в Європейському Союзі можна поліпшити шляхом ужиття заходів, спрямо-

ваних на стимулювання підприємництва, оцінювання наявних умов, коли необхідно, поліпшення цих умов, забезпечення належної уваги до потреб малого бізнесу з боку політичних діячів. Для цього сторони, зокрема, зобов'язались добиватися створення регуляторної, фіскальної та адміністративної структури, яка сприяла б підприємницькій діяльності й поліпшенню статусу підприємців і забезпечила доступ до ринків на основі найменш обтяжливих вимог, які відповідають основним цілям державної політики [33]. Кроком у цьому напрямі було, як указувалося вище, прийняття, наприклад, державними органами Великобританії Закону про партнерства з обмеженою відповідальністю.

Тому, беручи до уваги, що в окремих європейських державах повні товариства не наділені статусом юридичної особи задля забезпечення свободи учасників цивільного обороту (зокрема нерезидентів) у виборі організаційної форми здійснення підприємництва, варто погодитися з пропозицією щодо можливості створення повних товариств як зі статусом юридичної особи, так і без цього статусу, але з наділенням таких товариств ключовими ознаками правосуб'єктності.

Згідно із Законом України «Про господарські товариства», особа може бути учасником тільки одного повного товариства. Учасниками повного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва. Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або ім'я (найменування) одного чи кількох учасників із доданням слів «і компанія», а також слів «повне товариство».

Згідно з ч. 2 ст. 90 ЦК України, юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування. Комерційне (фірмове) найменування юридичної особи може бути зареєстроване в порядку, установленому законом. Принагідно варто зазначити, що в юридичній літературі відстоюється позиція, згідно з якою в ЦК України потрібно закріпити норму, відповідно до якої суб'єктами прав на комерційне найменування можуть бути юридичні особи й фізичні особи-підприємці [34, с. 402]. Комерційне найменування має своїм призначенням індивідуалізацію підприємства, передусім виокремлення її підприємницької чи будь-якої іншої діяльності [35, с. 605]. Така індивідуалізація, як зазначає А.О. Селіванов, потрібна для акцентування, пропаганди якісних ознак діяльності, збереження, розвитку та правової охорони фірмового найменування [36]. Відповідно до ч. 4 ст. 489 ЦК України, особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це не вводить в оману споживачів щодо товарів, які вони виробляють і (або) реалізують, і послуг, які ними надаються. При цьому в наукових джерелах підкреслюється, що основною вимогою, якій має відповідати комерційне найменування, є виключення ймовірності змішування різних підприємств [37, с. 38]. Використання комерційного найменування може визнаватися неправомірним водночас і за законодавством про захист економічної

конкуренції, і за законодавством про право інтелектуальної власності на комерційне найменування [38].

На думку окремих зарубіжних учених, фірмове найменування повного товариства має включати в себе справжні імена (найменування) учасників товариства і, як наслідок, у разі зміни персонального складу учасників товариства необхідно вносити відповідні зміни у фірму [39, с. 6]. Проте з цього приводу необхідно зазначити, що хоча найменування юридичної особи має містити, відповідно до вимог ч. 1 ст. 90 ЦК України, інформацію про її організаційно-правову форму, чинні ЦК та ГК України не містять навіть вимоги про обов'язковість включення до комерційного найменування вказівки на організаційно-правову форму юридичної особи.

Під час створення повного товариства не існує й такої загальної передумови, характерної для деяких видів юридичних осіб, як формування мінімального розміру складеного капіталу. Про відсутність потреби встановлення мінімального розміру складеного капіталу для утворення повного товариства слушно зазначається в наукових джерелах, оскільки ці господарські товариства за своєю природою є об'єднанням осіб, а не капіталів, а необмежена та солідарна відповідальність учасників товариства за його боргами є достатнім забезпеченням діяльності підприємства [40, с. 18–19].

Для здійснення державної реєстрації повного товариства як юридичної особи, що створюється вперше, державному реєстраторові подаються, зокрема, такі документи: заява про державну реєстрацію створення юридичної особи; заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формами, затвердженими відповідно до законодавства, за бажанням заявника; установчий документ юридичної особи; документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи в країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа.

При цьому єдиним установчим документом повних товариств є засновницький договір. Згідно з п. 9 ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [41], установчий документ юридичної особи викладається в письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками) або уповноваженими ними особами. Разом із тим раніше законодавцем був закріплений дещо відмінний підхід. Так, як уба-

чається із правової позиції Верховного Суду України по справі № 3-20гс13, за змістом положень ч. 5 ст. 8, ч. 11 ст. 29 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), установчі документи юридичної особи, а також зміни до них викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками (учасниками) або уповноваженими особами, якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження. Справжність підписів засновників (учасників) або уповноважених осіб на установчих документах повинна бути нотаріально засвідчена, а засновницькі договори – нотаріально посвідчені. У випадках, передбачених законом, установчі документи повинні бути погоджені з відповідними органами державної влади. Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, зокрема якщо документи не відповідають вимогам, установленим ч. ч. 1, 2, 4, 6, 7 ст. 8, ч. 5 ст. 10 і ч. 21 ст. 22 Закону; документи подано особою, яка не має на це повноважень. Аналізуючи наведені норми матеріального права, Судова палата в господарських справах Верховного Суду України вважала помилковим висновок касаційного суду про те, що підроблений підпис одного з учасників товариства на протоколі зборів цього товариства про внесення змін до установчих документів не має правового значення [42].

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо, що в чинному цивільному законодавстві України, а також у законодавстві про державну реєстрацію необхідно закріпити правила про нотаріальну форму вчинення засновницьких договорів повних і командитних товариств.

Висновки. На підставі теоретичного аналізу правового регулювання порядку створення й діяльності повних товариств на основі чинного законодавства України та практики його застосування, а також порівняння вітчизняного нормативного регулювання повних товариств із зарубіжним вважаємо за можливе погодитися з необхідністю надання можливості створення повних товариств як зі статусом, так і без статусу юридичної особи, проте з наділенням таких товариств ключовими ознаками правосуб'єктності. Крім цього, у ході вдосконалення чинного законодавства України доцільно в чинному цивільному законодавстві України, а також у законодавстві про державну реєстрацію закріпити правила про нотаріальну форму вчинення засновницьких договорів повних і командитних товариств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
2. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права / Г.Ф. Шершеневич. – 3-е изд., испр. – СПб. : Изд-ние Бр. Башмаковых, 1907. – Т. 1. – 1907. – 307 с.
5. Каминка А.И. Очерки торгового права / А.И. Каминка. – СПб. : Изд. юрид. кн. склада «Право», 1912. – 437 с.
6. Мамутов В.К. Господарче право зарубіжних країн / В.К. Мамутов, О.О. Чувпило. – К. : Наук. думка, 1996. – 352 с.

7. Кибенко Е.Р. Корпоративное право : [учебное пособие] / Е.Р. Кибенко. – Х. : Эспада, 1999. – 480 с.
8. Agency-Partnership in a Nutshell by Roscoe T. Steffen. – St. Paul, Minn. West Publishing co., 1977.
9. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698 (утратив чинність з 01.01.2004 року, крім статті 4, на підставі Кодексу від 16.01.2003 № 436-IV) // Голос України. – 1991; ВВР України. – 2003. – № № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
10. Жизнин С.З. Как стать предпринимателем? / С.З. Жизнин. – М., 1990.
11. Гайдаенко Н.И. Закон РСФСР «О торговых товариществах и объединениях с общей экономической целью» / Н.И. Гайдаенко, Г.С. Медведева // Инициативный авторский проект. – М., 1991.
12. Кучеренко І. Повні і командитні товариства / І. Кучеренко // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 7. – С. 36–39.
13. Харченко Г.Г. Правове регулювання діяльності трастових компаній та довірчих товариств: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Г.Г. Харченко ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2004. – 20 с.
14. Зенин И.А. Гражданское и торговое право капиталистических стран : [учебное пособие] / И.А. Зенин. – М. : Издательство МГУ, 1992.
15. Bromberg Alan R. Ribstein Larry E. Bromberg and Ribstein on Limited Liability Partnerships, the Revised Uniform Partnership ACT and the Uniform Limited Partnership ACT, Aspen Publishers, 2008.
16. Louisiana Civil Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder=67>.
17. Мельникова Т.В. Полное и командитное товарищества в России и Соединенных Штатах Америки: сравнительно-правовой аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Т.В. Мельникова. – М., 2012. – 26 с.
18. Spółka / Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pl.wikipedia.org/wiki/Sp%C3%B3%C5%82ka>.
19. Stanisław Sołtysiński w: Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Т. I, Warszawa 2006.
20. Prawo spółek handlowych: Tomasz Sadurski // Wydawca: C.H. Beck. – 2012. – 202 s.
21. Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран : сборник нормативных актов: гражданские и торговые кодексы / под ред. В.К. Пучинского, М.И. Кулагина. – М. : Издательство УДН, 1986.
22. Скаридов А.С. Международное частное право / А.С. Скаридов. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А. ; Полиус, 1998.
23. Шеремет О.С. Правове регулювання організації і діяльності повних товариств : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / О.С. Шеремет // НАН України ; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2006. – 164 с.
24. Гражданское и торговое право капиталистических государств / под ред. К.К. Яичкова. – М. : Междунар. отношения, 1966. – 552 с.
25. Попутаровский О. Limited Liability Partnership в международном налоговом планировании / О. Попутаровский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://gsl.org/ru/press-center/press/limited-liability-partnership>.
26. Smith&Keenan's Law for Business / Thirteenth edition, 2006. – Glasgow. – 637 p.
27. Германское право / пер. с нем. – М. : Междунар. центр фин.-экон. развития, 1996. – Ч. 1 : Гражданское уложение. – 1996. – 552 с.
28. Функ Я.И. Полное товарищество по законодательству республики Беларусь : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Я.И. Функ ; Белорусский государственный университет. – Минск, 2002. – 22 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=117614>.
29. Бекірова Е.Е. Удосконалення правового статусу повних товариств / Е.Е. Бекірова // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 1. – С. 53–58.
30. Щербатюк Р. К применению закона РФ «О предприятиях и предпринимательской деятельности» / Р. Щербатюк // Российская юстиция. – 1994. – № 2.
31. Козлова Н.В. Учредительный договор о создании коммерческих обществ и товариществ / Н.В. Козлова. – М., 1994.
32. Ханик-Посполітак Р. Статут Європейської компанії як модель для українського законодавства / Р. Ханик-Посполітак, А. Черевко, К. Зануда // Юридичний журнал. – 2004. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1400>.
33. Європейська хартія малих підприємств / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_860/conv.
34. Право інтелектуальної власності: Академічний курс : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / [О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.] ; за ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К. : Видавничий дім «ІнЮре», 2007. – 696 с.
35. Цивільне право України : [підручник] : у 2 кн. / [О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 2004. – 736 с.
36. Селіванов А.О. Кому належить право на фірмове найменування (фірму) / А.О. Селіванов // Інтернет-вид@ння «Юриспруденція on-line» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=5&d=296>.
37. Комерційні найменування: основні правові аспекти / [Ю.Л. Бошицький, О.О. Козлова, Г.О. Андрощук] ; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 216 с.
38. Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист права власності на комерційне найменування (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку ВГСУ) : Оглядовий лист ВГСУ від 17.04.2006 № 01-8/845 // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 3.
39. Фомичева С.В. Правовое положение полного товарищества : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03; 12.00.04 / С.В. Фомичева ; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 1999. – 24 с.
40. Кураев В.Н. Правовое положение хозяйственных товариществ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / В.Н. Кураев. – СПб., 1997. – 20 с.
41. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755 (у новій редакції) // Голос України. – 2003. – № 115.
42. Постанова Верховного Суду України у справі від 10.09.2013 № 3-20гс13 / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33609034>.